

AKSARAY EFSANELERİNİN TASNİFİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN ASSESSMENT ON CLASSIFICATION OF AKSARAY LEGENDS

Rabia Gökçen KAYABAŞI*

Tuğba AYDOĞAN**

ÖZ: Halk edebiyatının anlatmaya dayalı türlerinden olan efsaneler; belirli bir yer, kişi ya da olay hakkında inanılarak anlatılan, genellikle olağanüstü özelliklere sahip, sanatsal üslup kaygısından yoksun kısa anlatılardır. Efsaneler; içinden çıktığı toplumun inancı, tarihi, değer yargıları, gelenek ve göreneklere, duyguları, umutları kısacası tüm kültürel unsurları hakkında bilgi veren halk ürünleridir. Efsanelerin en önemli özelliği, bir inanç sistemi içerisinde gelişip bu inanç sisteminin bir ürünü olmalarıdır. Günümüz dünyasında hızla gelişen teknolojinin sözlü kültür ürünlerine olumsuz etkisi, söz uçar yazı kalır sözüyle özetlenebilecek ürünlerin unutulması ihtimali ve değişen sosyolojik unsurlar; bu ürünlerin gelecek nesillere aktarılabilmesi için yazılı hale getirilmesini zorunlu kılmıştır. Derleme çalışması sonucu elde edilen metinlerin yazıya aktarılması ve anlamlandırılabilmesi için; bilimsel araştırmaların ilk aşaması olan tasnif çalışmalarının yapılması büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmalar ile efsanelerin tanımı, özellikleri daha iyi bir şekilde ifade edilip, diğer anlatım türleri içerisindeki konumu ve farklılıkları daha net görülebilmektedir. Ayrıca efsanelerin; konularına, mekânlarına, motiflerine, kahramanlarının özelliklerine göre sınıflandırılması, efsane türünün müstakil konumun belirlenmesi ve diğer türlerle farklı ve benzer yanlarının ortaya konulabilmesi açısından da oldukça önemlidir.

Bu çalışmada; Aksaray ilinin coğrafi, tarihi ve kültürel açıdan önemine vurgu yapılarak şehrin, özeldir efsane türü genel anlamda halk edebiyatının sözlü ürünleri bakımından önemi belirtilmiştir. Genel olarak efsane tanımları, yabancı ve yerli halk edebiyatı araştırmacılarının efsane tasniflerini üzerinde durularak, Aksaray'da derlenen ve yazılı kaynaklardan elde edilen 150 efsane metninin, bu akademik çalışmalar ışığında tasnifine yer verilmiştir. Tasnife tâbi tutulan Aksaray efsanelerinin genel değerlendirilmesi yapılmış, birtakım çıkarımlarda bulunmuş ve son bölümde, her gruptan seçilen örnek efsane metinlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Efsane, Aksaray efsaneleri, tasnif, Türk mitolojisi, Türk inanç sistemi.

ABSTRACT: *Being one of the oral narrative based types of folk literature, legends are short narratives told about a specific place, person, or event by the people who believed in them, consisted of extraordinary characteristics generally, and lacked artistic style. Legends are public products giving information about the belief, history, value judgements, traditions, emotions, hopes, in short, all the cultural elements of the society in which they are born. The most important feature of legends is that they develop within a belief system and then become its product. The negative effect of the rapidly developing technology in today's world on oral*

* Dr. Öğretim Üyesi - Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitim Bölümü/Aksaray - rabiagokcen@hotmail.com

** Aksaray Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi/Aksaray - xtbx88@gmail.com

culture products, the possibility of these products' being forgotten as summarised in the proverb of words fly away, writings remain, and the changing sociological elements have made it compulsory to write down these products in order to be handed down to next generations. It is very important to conduct classification studies which are the first stage of scientific researches in order to write down and interpret the texts obtained through compilation study. These studies help to express the definition and characteristics of legends better and to see its place within other types and its differences in the type clearly. Moreover, classification of legends according to their subjects, places, patterns, and characteristics of their heroes is also highly important in terms of identifying the independent position of legend type, and putting forward its aspects which are different from and similar to other types.

In this study, Aksaray's significance specifically in legend type and generally in oral products of folk literature is expressed by highlighting the geographical, historical, and cultural importance of Aksaray province. Classification of 150 legend texts obtained from written sources and compiled in Aksaray in the light of these academic studies takes place in this study by mentioning definitions of legend in general and the definitions of legend by foreign and native folk literature researchers. Overall evaluation of the Aksaray legends, whose classifications take place in this study, was conducted, some inferences were made, and in the last section sample legend texts selected from groups were presented.

Keywords: Legend, Aksaray legends, classification, Turkish mythology, Turkish belief system.

Giriş

Medeniyetler beşiği Anadolu'nun orta yerinde Kapadokya adı verilen bölgede bulunan, elverişli konumu sebebiyle tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Aksaray, Anadolu tarihinin en eski yerleşim yerleri olarak kabul edilen Acem Höyük ve Aşıklıhöyük'e sahip olması sebebiyle tarihî ve kültürel açıdan büyük önem taşımaktadır. Birçok din için kutsal kabul edilen Aksaray şehri, Roma baskısına maruz kalan ilk Hristiyanların yerleşim ve gizlenme alanı olarak seçtikleri yerlerin başında gelir. Hristiyanlığın üç büyük azizinden biri olan Aziz Gregorius bu bölgede yaşamıştır. Türklerin İslamiyet'le tanışmasından sonra, Türk-İslam medeniyeti için önemli şehirlerden birisi hâline gelen Aksaray; Konya ile birlikte 1077 yılında Anadolu Selçukluları tarafından ele geçirilmiş, II. Kılıçarslan döneminde altın çağını yaşamış, şehre camiler, kervansaraylar, bedestenler yapılmıştır (Oral, 2014: 222). Osmanlı döneminde ise şehir, bazen sancak bazen de kaza görünümünde sıradan bir şehir hâline gelip Selçuklular zamanındaki değerini görememiştir (Gül, 2014: 22). Aksaray şehri tarihî ve kültürel açıdan olduğu gibi; İhlara Vadisi, Hasan Dağı, Narlıgöl, Melendiz Çayı, Tuz Gölü, peribacaları ve yeraltı şehirleri gibi doğa harikası oluşumları ile coğrafi bir değere de sahiptir. Aksaray'ın tarihî, coğrafi ve kültürel bu zenginliği günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Anadolu kültür mirasının en net görüldüğü yerleşim merkezlerinden biri olan Aksaray, halk kültürünün önemli bir parçası olan halk edebiyatının sözlü ürünleri özellikle efsane türünün varlığı bakımından da oldukça zengindir.

Efsane türü hakkındaki ilk tanım Grimm Kardeşler tarafından şu şekilde yapılmıştır: "Efsane, gerçek veya hayalî belirli bir kişi, olay ya da

mekân hakkında anlatılan (doğruluğuna) inanılan bir hikâyedir” (Jason 1971: 134). Grimm Kardeşler’in tanımı üç ana unsuru içine almaktadır:

“ 1. Efsanenin, anlatıcının tarihsel zaman kavramına uyması,

a) Efsane, belirli bir tarihsel (gerçek veya hayalî) olayla bağlantılıdır,

b) Efsane, belirli bir tarihî (gerçek veya hayalî) şahsiyet ile bağlantılıdır,

2. Efsane, anlatıcının belirli bir mekânla bağlantılı coğrafi alan kavramına uyması,

3. Efsane gerçek bir hikâyedir. Aslında o, olağanüstü olaylarla ilgilenir ama anlatıcıları tarafından ona inanılır ve onu anlatanın, dinleyenin gerçek dünyasına aitmiş gibi kabul edilir. Efsaneyi masal ile kıyaslırsak şöyle diyebiliriz: Peri masalları da tabiatüstü olaylarla ilgilenir ama anlatıcıları tarafından ona inanılmaz” (Jason 1971: 134).

Boratav (2014: 111) efsaneleri; başlıca niteliği inanış olan, anlatılanların gerçekliğinin kabul edildiği, düz konuşma diliyle her türlü üslup kaygısından yoksun, çoğunlukla olağanüstü özelliğe sahip bir kişi, yer ya da olay hakkındaki kısa anlatılar olarak tanımlar. Alptekin (2014: 15), Boratav’ın ifadelerine ‘dinî’ kavramını ekleyerek efsaneleri; “dinî, inandırıcı, kısa, nesir şeklindeki halk anlatımları” olarak tanımlamıştır. Seyidoğlu (1985: 2) ise; bir inanış etrafında teşekkül etmiş, bilinmeyen bir âlemi anlatan, olağanüstü unsurlar içeren modern mit şeklinde tanımladığı efsanelerin mutlaka bir inanç üzerine kurulu olması gerektiğini önemle vurgulamıştır.

Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü üzere yabancı ve yerli halk bilimi araştırmacıları efsanelerle ilgili farklı görüşlerde bulunmuş olsalar da tanımların ortak özelliği; efsanelerin bir inanç ürünü olmasıdır. O halde efsaneler kısaca; ‘bir kişi, yer ya da olay hakkında inanılarak anlatılan genellikle olağanüstü özelliğe sahip kısa anlatılar’ olarak tanımlanabilir. Efsane tanımlarında en çok vurgulanan özellik, onun bir inanç ürünü olmasıdır. İnanç ürünü bu anlatılar; içerisinden çıktığı toplumun dini, dünya görüşü, gelenek ve görenekleri, tarihi, duyguları, umutları kısacası tüm kültürel özellikleriyle ilgili bilgi vermesi açısından oldukça önemlidir.

Makale, kültürel açıdan bu denli önemli halk ürünlerinden olan efsanelerin unutulup gitmesini önlemek, onları gelecek nesillere ulaştırabilmek ve bu konuda millî bir bilince ulaşılmasına katkıda bulunabilmek amacıyla yazılan Aksaray Efsaneleri adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Aksaray Efsaneleri’nin tasnifi sunulmadan önce, efsane tasnifleri konusunda yapılan çeşitli çalışmalardan kısaca bahsedilmesi gerekmektedir.

Efsane Tasnifleri ve Aksaray Efsaneleri Tasnifi

1959'daki Kiel ve Kopenhag'daki ilk efsane kongresinden sonra, 1962'de Ansvær'de ve 1963'te Budapeşte'de efsane konulu toplantılar düzenlenmiştir. İlk efsane tasnifi, 1963'te Budapeşte'de toplanan International Society of Folk-Narrative Research (Uluslararası Folklor Araştırma Kurumu) tarafından yapılmıştır¹ (Alptekin, 2014: 22).

Boratav (2014: 113-118) Türk efsanelerini, 1963'te Budapeşte'de yapılan ilk efsane tasnifi üzerinde bazı değişiklikler yaparak şu şekilde sınıflandırmıştır:

"I. Yarattılış Efsaneleri – Oluşum ve Dönüşüm Efsaneleri – Evrenin Sonunu (Mahşer ve Kıyamet Günlerini) Anlatan Efsaneler

II. Tarihlik Efsaneler

A. Adları belli yerler (dağ, göl vb.) üzerine anlatılanlar,

B. İnsan topluluklarının oturdukları yerler (şehir, köy vb.) hakkında anlatılanlar,

C. Ünlü büyük yapılar (kilise, cami, köprü vb.),

D. Tarihlik sayılan kişilerden ya da uluslardan kaldığına inanılan defineler,

E. Milletler, hükümdar soyları,

F. Büyük afetler,

G. Tarihlik niteliği olduğuna inanılan ünlü kişilerin savaştıkları olağanüstü güçlü yaratıklar,

H. Savaşlar, fetihler, yayılışlar,

I. Yerleşmiş bir düzene başkaldırmalar,

K. Başkaca tarihlik önemli olaylar ya da sivrilmiş kişiler, (Uygurlukta kılavuz olmuş kişiler, bilginler, şairler, şeyhler, mürşitler vb.)

L. Sevda maceraları ile ün salmış âşıklar; kişilerin aile içi çeşitli ilişkileri,

¹ Söz konusu tasnif şu şekildedir: "I. Yarattılış ve dünyanın sonu ile ilgili efsaneler, II. Tarihi efsaneler ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler (A. Medeniyetle ilgili şeylerin ve yerlerin menşei ile ilgili efsaneler, B. Belli yerlerle ilgili efsaneler, C. İlk ve erken tarihle ilgili efsaneler, D. Savaşlar ve felaketler ile ilgili efsaneler, E. Mümtaz şahsiyetler ile ilgili efsaneler, F. İsyanlar ile ilgili efsaneler) III. Olağanüstü varlıklar ve güçler / mitik efsaneler (A. Kader, B. Ölüm ve ölü, C. Perili yerler ve hayaletler, D. Tabiatın ve hayvanların koruyucuları, E. Olağanüstü yaratıklar, F. Tabiatın ruhları, G. Hayaletler, H. Şekil değiştiren yaratıklar, I. Şeytan, K. Hastalık ve sakatlık getiren yaratıklar, L. Olağanüstü güçleri olan yaratıklar, M. Mitik hayvanlar ve bitkiler, N. Hazine) IV. Dini efsaneler – Tanrılar ve kahramanlarla ilgili efsaneler" (D. Hand, 1965'ten aktaran Seyidoğlu, 1985: 2-3).

M. Çeşitli başka olaylar içindeki yerleri ile bir toplumun tarihinde iz bırakmış “önemsiz” kişiler (Örneğin: Çoban, hizmetçi vb.) üzerine anlatılanlar,

III. Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler

A. Alın yazısı,

B. Ölüm ve ötesi,

C. Tekin olmayan yerler,

D. Tabiatın bir parçası olan yerler (Orman, göl vb.) ile hayvanların “sahipleri” (Koruyucuları),

E. Cinler, periler, ejderhalar vb. olağanüstü güçteki yaratıklar,

F. Şeytan,

G. Hastalık ve sakatlık getiren varlıklar (Albastı gibi),

H. Olağanüstü güçleri olan kişiler (Büyücü, üfürükçü, efsuncu gibi),

I. “Mythique” nitelikte hayvan ve bitkiler (Adamotu gibi) üzerine anlatılanlar,

IV. Dinlik Efsaneler”

Zaman ilerledikçe artan çalışmalar sonucu birçok halk bilimci kendi efsane tasnifini oluşturmuştur. Bu tasniflerin bazıları belli bir bölge, şehir ya da motife göre bazıları ise genel anlamda tüm Anadolu efsaneleri üzerine yapılmıştır. Yabancı ve yerli halk bilimcilerin yaptığı çalışmalar ışığında Aksaray efsaneleri, Boratav’ın çalışmasından faydalanılarak şu şekilde tasnif edilmiştir:

I. “Şahıslar Hakkında Anlatılan Dinî Efsaneler

A) Hayalî veya Kimliği Belirsiz Şahıslarla İlgili Efsaneler

1. Ali Baba

B) Gerçek ve Tarihî Şahıslarla İlgili Efsaneler

II. Tarihî Kişi, Yer ve Olaylarla İlgili Efsaneler

A) Tarihî Kişilerle İlgili Efsaneler

B) Tarihî Yapılarla İlgili Efsaneler

C) Yerleşim Yeri Adlarıyla İlgili Efsaneler

III. Tabiatla İlgili Efsaneler

A) Ağaçlarla İlgili Efsaneler

B) Dağlarla İlgili Efsaneler

C) Derelerle İlgili Efsaneler

D) Göllerle İlgili Efsaneler

E) Höyüklerle İlgili Efsaneler

F) Mağaralarla İlgili Efsaneler

G) Pınarlarla İlgili Efsaneler

- H) *Taşlarla İlgili Efsaneler*
İ) *Tepelerle İlgili Efsaneler*
IV. *Olağanüstü Varlık, Güç ve Olaylarla İlgili Efsaneler*
A) *Kader ve Ölüm İle İlgili Efsaneler*
B) *Olağanüstü Varlıklarla İlgili Efsaneler*
C) *Şekil Değiştirme Efsaneleri”* (Aydoğan 2018: 34-35).

Aksaray Efsaneleri Tasnifinin Değerlendirilmesi

Aksaray efsanelerinin tasnifi, International Society for Folk-Narrative Research tarafından 1963'te yapılan efsane tasnifi üzerinde bazı değişiklikler yaparak Anadolu-Türk efsanelerini sınıflandıran Pertev Naili Boratav'ın çalışmasından yararlanılarak yapılmıştır. Aksaray'da “yaratılış, oluşum ve evrenin sonu ile ilgili efsaneler” e rastlanmadığı için bu bölüm yerine “tabiat ile ilgili efsaneler” bölümü oluşturulmuş, dinî, tarihî ve olağanüstü varlık ve güçlerle ilgili efsaneler bölümlerine aynen yer verilmiştir.

1.Şahıslar Hakkında Anlatılan Dinî Efsaneler

Dinî efsaneler Boratav (2014: 118) tarafından; “sadece dinî inanış ve işlemlerin ağır bastığı ve niteliklerini bu öğelerden alan efsaneler” olarak tanımlanmaktadır. Dinî bir şahsiyet etrafında şekillenen bu efsaneler, menkıbe ve inanç anısı (memorat) gibi isimlerle de karşılanmakta, bu terimler birbiri yerine kullanılabilir (Dağlı, 2012: 45). Aksaray Efsaneleri adlı çalışmadaki dinî efsaneler; aynı zamanda birer menkıbe özelliği göstermektedir. Menkıbeler bu başlık altında sunulurken memorat metinleri farklı bir tür olarak değerlendirildiği için çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Aksaray'da şahıslar hakkında anlatılan dinî efsaneler; veli, dede, baba, hoca, imam, efendi gibi sıfatlarla tanınan kişiler hakkında olup bu efsanelerin hepsi İslam dini ile ilgilidir. İslam inancı açısından önemli bu kahramanların gerçek veya hayalî şahsiyetler olması sebebiyle efsaneler iki grupta incelenmiştir. Genellikle, halkın baba ya da dede olarak tanımladığı kişiler hayalî ve kimliği belirsiz olurken; veli, hoca, imam olarak tanımlanan kişiler gerçek birer şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinî şahsiyetler hakkında anlatılan efsanelerin hemen hepsinde, halk tarafından ‘Allah dostu’ olarak kabul edilen kişilerin kerametlerine yer verilmektedir. “Keramet; Allah'ın bir lütuf ve ihsan eseri olarak veli kullarından zuhur eden harikulade olaylara denmektedir” (Ocak, 1992: 28). Aksaray'da anlatılan dinî efsanelerde genellikle; tayyi mekân, aynı anda birkaç yerde birden görünme, öleceği zamanı önceden bilme, bereket getirme, akıldan geçenleri bilme, geçmişini bilme, gelecekte olacakları haber verme, az yiyeceklerle çok kişiyi doyurma, rüya yoluyla ikaz, öldükten sonra savaşa katılma keramet motiflerine yer verilmiştir. Ocak'ın Sünni ve gayri Sünni olarak sınıflandırdığı menkıbe motiflerinin Aksaray efsanelerinde birlikte görüldüğü sonucuna varılmıştır. Alevi yerleşim yerlerinde Sünni motifli

efsanelere rastlandığı gibi, Sünni yerleşim yerlerinde de gayri Sünni motifli efsanelere de rastlanmakta olup metinler üzerinde inançsal bu ayrımın kalktığı görülmektedir.

Şahıslara bağlı anlatılan dinî efsanelerin, söz konusu kahramanın kerametlerini anlatarak onun İslam dini açısından önemini belirtip, bu kerametler vesilesiyle insanların doğru yolu öğrenmesi, olaylardan hisse çıkarması ve ibret alması gibi işlevleri bulunmaktadır. Bu efsanelerde kimi zaman kahraman ile ilgili bir mekân, kimi zaman bu kahramanın içerisinde bulunduğu bir olay kimi zaman da mekân ile olay beraber anlatılmaktadır. Mekân olarak karşımıza, bu kişilerin defnedildikleri; türbe, yadır, mezar olarak ifade edilen yerler çıkmaktadır. Türklerin en eski kültürlerinden biri de şüphesiz ki mezar kültürüdür. Atalar ve ölü kültürüne bağlı gelişen kültürteki mezar; ister sıradan bir ölüye, isterse bir ataya ait olsun saygıda kusur edilmemesi gereken mekânlardandır (Peker, 2015: 155-156). Söz konusu dinî açıdan önemli görülen şahsiyetler olunca mezarlık daha büyük bir anlam kazanır. Bu sebeplerle mezar kültürü İslam inancıyla birlikte gelişerek varlığını devam ettirmiştir.

Şahıslar hakkında anlatılan dinî efsaneler, Aksaray'da derlenen 150 efsane metninin 61 tanesini yani büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.

2.Tarihî Kişi, Yer ve Olaylarla İlgili Efsaneler

Derlenen metinler incelenirken çoğu efsanenin tek bir kaynaktan değil aynı anda birden fazla kaynaktan beslendiği görülmüştür. Bu sebeple efsane; bir kişi üzerinden anlatılmaktaysa bu kişinin dinî özelliği ön plandaysa dinî efsaneler, dinî özelliğinden ziyade yiğitlik ve kahramanlık gibi epik yönleri ön plandaysa tarihî efsaneler bölümüne dâhil edilmiştir. Zira efsanelerin hemen hemen hepsi tarihte yaşanmış, olağanüstü özelliklere sahip metinler olduğu için tasnif yapılırken efsanenin en ağır basan özelliği dikkate alınmıştır.

Aksaray Efsaneleri adlı çalışmada tarihî kişi, yer ve olaylarla ilgili efsaneler ismiyle yer alan bölüm Boratav tarafından 'tarihlik efsaneler' olarak ele alınmıştır. Boratav (2014: 116), tarihlik efsane tabirindeki 'tarih' sözünü kitaplarda geçen tarihten çok daha geniş bir anlamda kullanmakta olup bu ifade ile yazılı belgelere geçmiş kişiler ve olaylar gibi toplumun kendi geleneğinden gelen, halk tarafından kendilerine mâl edilen, adları bile bilinmeyen kişileri de kastetmektedir. Boratav'ın belirttiği özellikteki efsaneler menkıbe özelliği gösterdiği ve tarihten çok dinî özellikleri baskın olduğu için, Aksaray Efsaneleri adlı çalışmada dinî efsaneler bölümünde değerlendirilmiştir.

Tarihî kişi, yer ve olaylarla ilgili efsanelerin ilk bölümü olan tarihî kişiler ile ilgili efsanelerde, genellikle kahramanlıklarıyla ün salmış ya da olağanüstü özelliklere sahip tarihî şahsiyetler hakkında anlatılan metinlere yer verilmiştir. Bu efsanelerde en çok karşılaşılan motif, kesikbaş motifi

olup Genç Osman ve Kesikbaş efsaneleri bu motif çevresinde oluşmuştur. Anadolu ve Balkanlarda kesikbaş motifinin en çok kullanıldığı tür savaşları ve fetihleri konu edinen, kahramanlık temasını işleyen efsanelerdir. Bu motifi işleyen efsanelerin Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başladıkları 11. yüzyıldan itibaren şifahî mahiyette ortaya çıktıkları söylenebilir. (Ocak, 1989: 16) Aksaray'da anlatılan Kesikbaş motifli efsanelerde; halkın zaman içerisinde Genç Osman ve Kesikbaş gibi tarihî şahsiyetlere dinî vasıflar yüklediği, onların göstermiş olduğu olağanüstülükleri keramet olarak benimsediği, bu sebeple bu kişilerin mezarlarının türbe olarak kabul gördüğü tespit edilmiştir. Tarihi kişilerle ilgili diğer metinlerde, dinî ve epik bir yönü bulunmayan, halk tarafından Korkmaz Hasan, Küp Kırığı ve Merkepli Baba olarak anılan kişilerin efsanelerine yer verilmiştir. Bu efsanelerde öldükten sonra dirilme, geleceği bilme ve söz konusu şahsın lakabının nereden geldiğiyle ilgili efsaneler anlatılmaktadır.

Tarihî kişilerle ilgili efsanelerin ardından tarihî yapılarla ilgili efsaneler gelmektedir. Bu efsaneler; tekke, türbe, kale ve kervansaray gibi tarihî yerler hakkında, tarihî yapı isimlerinin nereden geldiği, bu tarihî yerlerde yaşandığına inanılan olağanüstü olaylar ve bu yapıların halk tarafından hangi amaçlarla kullanıldığı anlatılmaktadır.

Tarihî yapılarla ilgili efsanelerin ardından yerleşim yeri adlarıyla ilgili efsaneler gelmektedir. Bu efsaneler; Aksaray ilinin, ilçelerinin, belde ve köylerinin isimlerinin nereden geldiğiyle ilgili anlatılan, çoğunlukla bir kişi ya da olay etrafında gelişen ve menkıbelerden sonra sayıca en çok olan efsanelerdir. Yerleşim yeri adlarıyla ilgili efsaneler, diğer efsanelerden bir özelliği ile ayrılmaktadır. Anlatıcıların büyük bir kısmı bu efsanelerin hayal ürünü olduğunu kabul etmektedir. Özellikle dinî şahsiyetler etrafında anlatılan efsanelerde anlatıcının inancı tam iken yerleşim yeri adlarının nereden geldiğiyle ilgili efsanelerin anlatıcıları bu olayların gerçekte yaşanmasının zor olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca, bu efsaneler birbiriyle büyük benzerlik gösterdiği için oluşumları bakımından bir tasnife tabi tutularak değerlendirilmiştir.

Aksaray'da derlenen yerleşim yerleriyle ilgili 31 efsanenin üç tanesi Aksaray ilinin adıyla ilgili, bir tanesi ilçe adıyla ilgili olup geri kalanlar belde ve köy adlarıyla ilgilidir. Bu efsaneler oluşumları ve konuları bakımından şu yedi grupta tasnif edilmiştir:

- 1. Ad değişikliği yoluyla oluşan yerleşim yerleri hakkındaki efsaneler,*
- 2. İki adın birleşmesiyle oluşan yerleşim yerleri hakkındaki efsaneler,*
- 3. Adını bir kişi ya da kahramandan alan yerleşim yerleri hakkındaki efsaneler,*

4. Adını bir olay ya da bir sözden alan yerleşim yerleri hakkındaki efsaneler,

5. Adını tarihî bir olaydan alan yerleşim yerleri hakkındaki efsaneler,

6. Adını doğadan alan yerleşim yerleri hakkındaki efsaneler,

7. Diğerleri” (Aydoğan, 2018: 104).

Yerleşim yerleriyle ilgili bu efsanelerin 15’inde olay, 11’inde kişi, 5’inde ise yerin bir özelliği anlatılmaktadır. Aksaray’da derlenen efsanelerden 43 tanesi; tarihî kişi, yer ve olaylarla ilgilidir.

3.Tabiatla İlgili Efsaneler

Boratav’ın efsane tasnifinde tabiat ile ilgili efsaneler müstakil bir ana başlık ile sunulmamıştır. Bu efsaneler; tarihî efsaneler bölümünde ‘sınırlandırılmış tabii yerlerin menşeleri (dağlar, göller)’ alt başlığıyla ve olağanüstü varlıklarla ilgili efsaneler bölümünde ‘tabiatın bir parçası olan yerler (orman, göl vs.) ile hayvanların sahipleri’ alt başlığıyla sunulmuştur (Sakaoğlu, 1980: 18-19). Fakat Seyidoğlu’nun Erzurum Efsaneleri adlı çalışmasında tabiat ile ilgili efsaneler üç ana bölümden birisini oluşturmaktadır.

Tabiat ile ilgili efsanelerin; genellikle dağ, tepe, göl, ağaç gibi tabiat unsurlarıyla ilgili olduğu ve İslam’dan önceki Türk inanışından beslendiği görülmektedir. Efsanelerdeki inanç kavramının temelinde; Türklerin dağ, ağaç, taş ve su kültü gibi tabiat kültürleri bulunmaktadır. Aksaray’da derlenen tabiat ile ilgili efsanelerde; ağaç, dağ, dere, göl, höyük, mağara, pınar, taş ve tepe gibi tabiat unsurlarının oluşumları ve bu yerlerde yaşandığına inanılan olağanüstü olaylar anlatılmaktadır.

Ağaç kültü, birçok millet gibi Türklerin mitolojisinde de önemli bir yer tutmaktadır. Türk mitolojisindeki ‘hayat ağacı / kozmik ağaç’ inancı, İslam inancıyla beraber canlılığını devam ettirerek bir ağaç kültürünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Boratav, 2012: 30). Aynı zamanda; insanoğlunun dokuz budaklı bir ağacın altında yaratıldığı inancı, ağaçların tek ve benzersiz olması, ölümsüzlüğü sembolize etmesi, sığınılacak bir yer olarak görülmesi gibi özellikleriyle ağaç, Türk inanç sisteminde kutsal bir konuma sahiptir (Beydili, 2003: 25-26). Aksaray’da ağaçlar hakkında anlatılan altı efsanenin beşinde olağanüstü ağaç motifine yer verilmiş olup diğer efsane ise ağacın isminin nereden geldiği hakkında anlatılan bir açıklayıcı efsanedir.

İster yeryüzünün merkezi olan kozmik dağ, ister imparatorluğun merkezi olarak karşımıza çıkan dağ, isterse göğe yakın ulaşılmaz yüksek bir yer olarak dağ; Türklerin dinsel tasarımlarında her daim önemli bir rol oynamıştır (Roux, 2011: 62). İslam’dan önceki Türklerin dağlara tapındıkları, onlara saygı gösterdikleri, bu sebeple bazı törenleri dağlarda

yaptıkları görülmektedir. (Çoruhlu, 2002: 34) Zaman içerisinde oluşan dağ kültürünün izleri, Türklerin varlığının görüldüğü tüm coğrafyalarda görülmektedir. Özellikle Oğuzlarda, dağların bir ruhu olduğuna inanılması sebebiyle onlara isim verilerek kişileştirildiğini görmekteyiz (Özdemir, 2013: 143). Aksaray'da derlenen dağlarla ilgili dört efsanenin üçü Hasan Dağı ile ilgili olmakla birlikte, Hasan Dağı'nın isminin; Hasan Baba, Hasan Dede ya da Turhasan Bey gibi şahıslardan geldiği rivayet edilmekte, böylelikle dağ kişileştirilmektedir. Tepeler ile ilgili efsanelerde ise; burada yaşandığına inanılan olağanüstü olaylara ve bir adet açıklayıcı efsaneye yer verilmiştir olup, bu konuda anlatılan dört efsane bulunmaktadır.

Eski Türk inanç sisteminde yer gibi su da kutsal olup su kavramının içerisine tüm ırmaklar, göller, akarsular ve pınarlar da girmektedir (Uslu, 2016: 50). Eski Türkler, medeniyetlerini çevresinde bereket kaynağı suyun bulunan yerlere kurdukları için, ona özel bir saygı duymuşlardır (Ögel, 1993: 316). Bu sebeple Türklerde akarsu, dere, ırmak, göl, pınar gibi unsurlar ile ilgili bir su kültürü ortaya çıkmış, bu kültür çevresinde çeşitli anlatılar oluşmuştur. Aksaray'da derlenen efsanelerden dört tanesi su kültürü çevresinde oluşmuştur. Bu efsanelerden bir tanesi derenin isminin nereden geldiği hakkında anlatılan açıklayıcı bir efsane, birisi kaynak suyu ile ilgili anlatılan topraktan su fışkırtma motifinin görüldüğü bir efsane, diğer ikisi ise göllerle ilgili anlatılan oluşum efsanesi ve olağanüstü göl motifli efsanedir.

Höyük ile ilgili efsane bölümünde, sadece söz konusu yerde yaşanan olağanüstü bir efsaneye yer verilmiştir. Höyükler; bir tabiat unsuru olmaması rağmen, zaman içerisinde tepe haline gelip tabiatla bütünleştikleri için tabiat ile ilgili efsaneler kapsamında değerlendirilmiştir.

Özellikle ibadet yeri olarak kabul edilen mağaraların efsanelerde yeri büyüktür. Savaşlarda yenilenlerin sığındıkları mağaralarda yaşanan hazin maceralar efsanelere konu olmuştur. (Uraz, 1994: 177) Yüzyıllar boyunca insanların yaşamak, saklanmak ve sığınmak için kullandığı mekânlardan olan mağaraların, karanlık yapısı sebebiyle buralarda kötü olayların yaşandığına inanılmış, bunun sonucu olarak halk birtakım gizemli efsaneler oluşturmuştur. Mağaralarla ilgili derlenen dört efsanede de, burada yaşandığına inanılan olağanüstü olaylar rivayet edilmektedir.

Türklerde taşlarla ilgili inançların yada (yağmur, yat) taşından ibaret olmadığı, İslam'dan önce benimsenmiş inançların İslam ile şekillenerek devam ettiği görülmektedir. (Tanyu, 1968: 34) Bu inanç zaman içerisinde taş kültürünü meydana getirmiştir. Aksaray'da anlatılan taş kültürü ile açıklanabilecek taşlar ile ilgili efsanelerin hepsinde taşların bir ruhu olduğuna inanıldığı ve efsanelerin bu konu üzerinden oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Aksaray'da derlenen efsanelerin 26 tanesi tabiatla ilgili efsanelerdir.

4.Olağanüstü Varlık, Güç ve Olaylarla İlgili Efsaneler

Belirli bir şahıs etrafında oluşan dinî efsaneler, tarihî efsaneler ve tabiat ile ilgili efsanelerin dışındaki, olağanüstü özelliğe sahip efsaneler; olağanüstü varlık, güç ve olaylarla ilgili efsaneler başlığı altında incelenmiştir. Bir efsanenin birden fazla kaynağı olabileceğine daha önce değinilmişti. Bu sebeple, çalışmadaki hemen hemen bütün efsanelerin olağanüstü özelliklere sahip olmasına rağmen konusu bakımından dinî, tarihî ya da tabiatla ilgili olmayan efsaneler bu başlık altında incelenmiştir. Olağanüstü varlık, güç ve olaylarla ilgili efsaneler konularına göre, kader ve ölüm ile ilgili efsaneler, olağanüstü varlıklar ile ilgili efsaneler, şekil değiştirme efsaneleri olarak sınıflandırılmıştır.

“Kaçınılmaz olan ölüm gerçeği karşısında Türkler de ‘ölüm’ olayının nasıl gerçekleştiğine dair, kendilerince bir takım inanca sahip olmuşlardır” (Gültepe, 2015: 447). Aksaray’da anlatılan kader ve ölüm ile ilgili efsaneler, bu inancın bir ürünü olarak düşünülebilir. Bu bölümde hazin sonla biten üç efsaneye yer verilmiştir. Olağanüstü varlıklar ile ilgili efsaneler bölümünde; aksakallı, al avradı, albastı, melek, dev, karabasan, kırk basması, sarıkız gibi isimlerle anılan olağanüstü varlıklarla insanların yaşadığına inanılan olağanüstü olaylara yer verilmiştir. Bu olaylarda aksakallı, melek gibi varlıklar iyi ruhlu; karabasan, al karısı, kırk basması, dev gibi varlıklar ise kötü ruhlu olarak görülmektedir. Şekil değiştirme efsaneleri bölümünde ise olağanüstü özellik gösteren çeşitli varlıklarla ilgili değişim efsanelerine yer verilmiştir.

Aksaray’da derlenen olağanüstü varlık, güç ve olaylarla ilgili efsaneler, inançları sebebiyle anlatıcıların anlatmakta en çok zorlandığı efsaneler olmuştur. Çünkü halk inancına göre ‘al avradı, albastı, karabasan, cin, sarı kız’ gibi olağanüstü varlıklarla ilgili yaşandığına inanılan olayları anlatmak ve bu varlıkların isimlerini zikretmek oldukça tehlikelidir. Bu varlıklardan bahsedildiği takdirde onlar tarafından musallata uğrayacağına inanan kişiler, bildiği birçok efsaneyi anlatmaktan çekinmiştir.

Dinî ve tarihî efsaneler gibi bu gruptaki efsanelere de halk tarafından inanç oldukça yüksektir. Aksaray’da olağanüstü varlık, güç ve olaylarla ilgili 20 efsane derlenmiştir.

Efsane Metinleri

Değerlendirmesi yapılan Aksaray efsanelerinin neye göre sınıflandırıldığını somut bir şekilde gösterebilmek amacıyla derlenen 150 efsaneden bazı örnek metinler seçilmiştir. Ali Baba Efsanesi; şahıslar hakkında anlatılan dinî efsaneler, Adak Efsanesi; tarihî yerler ile ilgili efsaneler, Yalnızceviz Efsanesi; yerleşim yeri adlarıyla ilgili efsaneler, Al Avradı Efsanesi; olağanüstü varlıklar ile ilgili efsaneler, Murat Kuşu Efsanesi ise şekil değiştirme efsanelerine birer örnektir. Metinler, kaynak kişinin dil özelliklerinin orijinalliği korunarak yazıya aktarılmıştır.

Ali Baba Efsanesi

“Ali Baba gelmiş şorda ilerde Ali Baba Tekkesi dirler, orda ölmüş. Bizim çocukluğumuzda ufağkana [ufakken] varırdık tekkeye. Nasıl misafir gelirdi. Hastahyanlar, irahatsız olanlar, deli gibi olanlar... Benim anam da didi. Birisi nişanlı gızı kaçırılmış didi, kaçırınca gafayı bozmuş. Eskiden çocukların oynadığı gağnıcak [oyuncak kağni] dirler, sen bilmen de iki teker vardır, onun üstüne sarmışlar kendirinen [iple] gızı, getirmişler burda Ali Baba Tekkesi’nde yatmış. Anam “Zabağnan [sabah] öküzü sürdü gitti. ” didi. İyileşmiş, öküzü sürmüş gidmiş” (Aydoğan, 2018: 156).

Adak Efsanesi

“Zamanında bizim köyde biri yaşarmış. Parası, malı, mülkü, toprağı, hayvanları niceymiş de pek bir cimriymiş. Her şeyi varımış var olmasına. Bir de akıl hastası oğlu varımış. Her zaman; “Malım mülküm olmasaydı da oğlum iyi olsaydı. ” dermiş.

Bir gün adam, köylülerin arasında adahta bulunmuş. “Oğlum iyileşsin, Şammaz Baba Türbesi’nin önünde üç adet goyun gurban edecem. ” demiş. Oğlanı hazırlayıp Şammaz Baba Türbesi’ne getirmişler. Akıl hastalarının yattığı odalardan birine bağlayıp, sabahı beklemeye başlamışlar. Sabah olmuş. Oğlan uyandığında eskisinden daha sağlıklıymış. Allah’a şükretmişler. Bir süre sonra köylü adağı hatırlatmış. ‘Sözün vardı, adağın vardı. Ne zaman yerine getireceksin?’ diye sorduklarında hep ertelemiş. Köylü sormuş, o ertelemiş... ‘Oğlum da düzeldi zaten, üç goyun gurban etsem ne etmesem ne?’ diye düşünürmüş. Birkaç güne üç goyunu kaybetmiş. Kendi başına hayvanlar nereye gider diye düşünmüş. Başlamış köyde goyunlarını aramaya. Nereyi aradıysa hayvanlarını bulamamış. O sırada köylülerden biri yanına yaklaşıp, üç tane goyunun Şammaz Baba Türbesi’ne doğru gittiğini söylemiş. Adam Şammaz Baba’nın oraya gelmiş, ne görsün. Goyunlar türbenin önünde ölmüş yatıyor. Adam adağını yerine getirmese de Allah o üç goyunun canını türbenin önünde almış” (Aydoğan, 2018: 194-195).

Yalnızceviz Efsanesi

“Melendiz köyünden gelen halk Ahsaray’a geliyo. Daha sonra Yalnızceviz’e doğru gidiyo. Oraya vardıklarında o arazide üç tane ağaç görüyolar. İki pelit ağacı, biri de ceviz ağacı. Adını Yalnızceviz koyuyolar tek ağaç olduğu için. İlerde o ağacı kestihlerinde ağacın içinden resimler çıkıyo. Zaten ağacın ortasında bi delik varmış, gelen geçen kimselerin resmini çekermiş. İçinden çihan resimlerin içerisinde hamile kadın resimleri varmış. Öyle, ordan gelip geçen kişilerin resimlerini çekermiş. O ağacı kestikten sonra içinden çıkmış. Öylelikle adı da Yalnızceviz köyü kalmış. Öyle söylentiler var” (Aydoğan, 2018: 208).

Al Avradı Efsanesi

“Bizim köyde şöyle bi efsane var. Al avradı diye bi canlı gidip geliyomuş bizim köye. Biz tanımıyoruz da söylentiye göre bi dede artıh her neyse köyün

büyüklerinden birisi bir gün dışarı çıhyo. O zamanlar tabii atlar falan yoğun olduğu için samanlıkta duruyomuş. Atına bahmaya gitmiş. Ahıra gittiğinde al avradıyla karşılaşmış. Atın kuyruğunu örüyomuş. Zaten bu al avratları atın kuyruğunu örermiş. Genelde atlara musallat olurmuş. Aileye falan da musallat olurlarmış. Bu adam al avradını yahalamış. Yahaladıktan sonra al avradı bu adama: “Beni bırakırsan senin yedi göbek sülalene musallat olmayacam.” diyerekten bi şart koşmuş. “Bırakmazsan da yedi göbek sülalenden bi daha ayrılmayacam. Sürekli musallat olacam.” demiş. Adam da korhusundan al avradını bırakmış. Bıraktıktan sonra da bizim köye bi daha gelmemiş al avradı” (Aydoğan, 2018: 226).

Murat Kuşu Efsanesi

“Göğercin gelinimmiş, hayvan sağmaya girmiş ahıra. Ahıra girdikten soğra gafası açılmış gelinin. Gafası açılıncı gaynatası görmüş bunu. Gaynatası görüncü; “Allahım, ben gaynatamın yüzüne nası bahacam? Gafam açılı, gaynatam saçımı gördü benim. Gaynatamın yüzüne nasıl bahacam? Allahım beni ya daş eyle ya guş eyle. ” demiş. Cenab-ı Allah tarafından göğercin guş olmuş uşmuş bu göğercin gelin. Eve gelseler ki bi göğercin duvarın depede duruyor. Govalarlarmış gitmezimmiş, govalarlarmış gitmezimmiş. Miğirim (meğer) o gelin gaynatasından çekindiğine guş olmuş Cenab-ı Allah tarafından. Guş etmiş Cenab-ı Allah onu. Allah dileğini kabul itmiş. Aynısı bu gelin guşları var, murat guşları var ya, aynısını o da aynı olmuş. O da gelinimmiş, o da saçını dararkan gaynatası görmüş, o da öyle Allah'a yalvarmış; “ Ben gaynatamın yüzüne bahamam, beni ya daş eyle ya guş eyle. ” demiş. Onu da Cenab-ı Allah guş itmiş uçurmuş.

Hinci bah, Murat guşu didin mi, “ Muradını al!” dir imiş o guş. Gelin guşu didin mi, “ Gelin başınız daş olsun. ” dir imiş o guş. Murat guşu. İşte öyle dirmiş, gelin guşu dinmeyeceğmiş, murat guşu dineceğmiş. Bayguş didin miydi, bayguş dirler, “ Bayınalın (bayıla kalın), benim gibi olun. ” dirmiş” (Aydoğan, 2018: 233-234).

Sonuç

İnsanoğlu; bulunduğu yerleri, yaşadığı olayları, gördüğü mekânları anlamlandırmak ister ve hayal gücünün de katkısıyla birtakım anlatılar yaratır. Bu anlatılardan biri olan efsaneler, içinden çıktığı toplumun birçok özelliğini yansıtan halk edebiyatının sözlü ürünlerdendir. Toplumun gelenek ve göreneklerinin koruyucusu olan bu ürünler, yerel anlamda insanlara, evrensel anlamda insanlığa yön veren değerleri taşıması sebebiyle oldukça önemlidir. Bu denli önemli bir işlevi olan efsanelerin unutulup gitmesini engellemek, onları gelecek nesillere iletebilmek için gerekli bilimsel çalışmalar yapılmalıdır.

Bu makalede, kısaca efsane tanımı ve tasnifleri üzerinde durularak derlenen Aksaray efsaneleri tasnif edilmeye çalışılmıştır. Tasnife uğrayan efsane bölümleri hakkında belirli çıkarımlarda bulunulmuştur.

Aksaray'da anlatılan efsanelerin menkıbe özelliği gösterenleri İslam inancından; tarihî, tabiatla ilgili ve olağanüstü özellik gösteren efsanelerin ise büyük bir bölümü eski Türk inancı kaynağından beslenmektedir. Fakat efsanelerin hemen hepsinin kökünde Türk mitolojisiyle bağlantılı olduğu, zaman içerisinde İslam inancıyla da birleşerek oluşan Türk-İslam sentezinin bir ürünü olduğu sonucuna varılmıştır. Türklerin, ilk dönemlerinden itibaren semavi bir inanca sahip olması, inanç sistemlerinin birbiri üzerine eklemeler yapılarak ilerlemesini sağlamıştır. Bu sebeple efsanelerin kaynağı ne olursa olsun inanç ürünleri birbirleriyle çelişmemektedir.

Eski Türk inancıyla bağlantılı efsanelerin tabiatla ilgili olanlarına inanç zaman içerisinde azalırken İslam inancından beslenen efsanelerde özellikle menkıbelerde anlatıcının şüphesiz inancı gözlemlenmiştir. Bu durum yeni inanç sisteminin eski inanç sistemi üzerindeki olağan baskısıyla açıklanabilir.

Sonuç olarak Aksaray Efsaneleri; dinî, tarihî, tabiatla ilgili ve olağanüstü güçlerle ilgili olarak dört grupta incelenmiştir. Efsanelerin hepsi geçmişte yaşandığı için tarihî, büyük bir bölümü sıra dışı olaylar çevresinde geliştiği için olağanüstü, belirli zatların kerametlerine yer verdiği için dinî efsanelere dâhil edilebilir. Yani efsanelerin, aynı anda birden çok kaynaktan beslenmesi doğaldır. Bu durumun sonucu olarak, efsane metninde hangi özellik (dinî, tarihî, tabiatla ilgili, olağanüstü) ağır basmaktaysa efsane o bölüme dâhil edilmiştir.

KAYNAKÇA

- ALPTEKİN, Ali Berat (2014). *Efsane ve Motifleri Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- AYDOĞAN, Tuğba (2018). *Aksaray Efsaneleri*, Aksaray, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- BEYDİLİ, Celal (2003). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- BORATAV, Pertev Naili (2012). *Türk Mitolojisi (Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi)*. (Çev.:R. Özbay), Ankara: BilgeSu Yayınları.
- BORATAV, Pertev Naili (2014). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- ÇORUHLU, Yaşar (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- DAĞLI, Ahmet (2012). "Dini Şahsiyetler Etrafında Anlatılan Efsanelerin Birleştirilmesi Üzerine". *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2012, 1(1), 41-53.
- ERGUN, Metin. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi (Cilt 1)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜL, Mustafa Fırat (2014). *Aksaray Azm-i Millî T.A.Ş.* Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları.

- GÜLTEPE, Necati (2015). *Türk Mitolojisi - Yeni Araştırmalar Işığında*. İstanbul: Resse Yayınları.
- HAND, Wayland D. (1965). "Status of European and American Legend Study". *Current Anthropology* 6, (114), 439-446
- JASON, H. (1971). "Concerding the 'Historical' and the 'Local' Legends and Their Relations". *Journal of American Folklore*, 84(331), 134-144.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1989). *Türk Folklorunda Kesik Baş (Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1992). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ORAL, M. Zeki (2014). "Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları". *Mütefekkir*, 2014, (2), 221-248.
- ÖGEL, Bahaeddin (1993). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖZDEMİR, Mehmet (2013). "Türk Kültüründe Dağ Kültü ve Bir Yüce Dağ: Halbaba". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, 141-163.
- PEKER, Selçuk (2015). *Mezar ve Türbelere Kült Merkezli Bir Bakış (Aksaray Örneği)*. Konya: Kömen Yayınları.
- ROUX, Jean-Paul (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. (Çev.:M. Y. Sağlam) Ankara: BilgeSu Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- SEYİDOĞLU, Bilge (1985). *Erzurum Efsaneleri (Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerine Bir İnceleme)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TANYU, Hikmet (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- URAZ, Murat (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- USLU, Bahattin (2016). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Kamer Yayınları.